

УДК 657.446

Левицька С. О., д.е.н., професор, (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне), **Стець Н. В., заступник начальника відділу оподаткування юридичних осіб,** (ДП у Рівненському районі ГУ ДФС у Рівненській області)

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У статті досліджено досвід стягнення податку на доходи фізичних осіб в іноземних країнах. Крім того, проведено порівняння таких податків в іноземних державах і в Україні та запропоновано впровадження іноземного досвіду.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, ставка податку, соціальний внесок, соціальні стандарти, система оподаткування.

Вступ. Проблема оподаткування доходів населення є однією з фундаментальних проблем оподаткування. Це зумовлено різними причинами. Одна з основних полягає в тому, що доходи фізичних осіб є найбільшим та досить значним об'єктом оподаткування.

Недостатньо ефективний вплив вітчизняної податкової системи на економічне середовище свідчить про неможливість виконувати високоякісно свої функції без здійснення адекватних заходів щодо вдосконалення. Попри неодноразові спроби реформування, цей основний механізм фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни залишається недосконалим і викликає чимало нарікань: чинні підходи до політики оподаткування не забезпечують адекватного здійснення фіскальної, регуляторної, розподільчої, стимулюючої та контрольної функцій податків; Державний бюджет регулярно відчуває дефіцит коштів; податкові надходження до скарбниці не відзначаються стабільністю. У суспільстві спостерігається дуже великий рівень диференціації за доходами населення. В свою чергу, податки не стимулюють розвитку економіки, а радше заганяють її в тінь.

Тому є очевидним, що вирішення накопичених у сфері оподаткування суперечностей можливо лише шляхом проведення послідовного і продуманого реформування податкової системи. Враховуючи те, що українське податкове законодавство перебуває на стадії остаточного формування, вітчизняному законодавцю потрібно використати досвід

більш розвинених країн, врахувавши особливості нашої держави і податкоспроможність українців.

Аналіз останніх досліджень. Питання справедливості тягара податку з доходів фізичних осіб, що покладений на його платників, а також формування взаємовигідної як для платника, так і для бюджету податкової політики досліджуються багатьма науковцями, зокрема: І.Р. Безпальком, К.І. Швабою, В.І. Борейком, В.Л. Андрущенком, Л.М. Демиденком, О.Д. Василюком, А.І. Крисоватим та іншими. Потребують подальших розробок альтернативи адаптації системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні до кращої міжнародної практики з урахуванням соціально-економічного вітчизняного розвитку.

Постановка завдання. Метою роботи є проведення аналізу системи оподаткування доходів фізичних осіб зарубіжних країн, порівняння з українською та узагальнення результатів з метою визначення альтернативних пропозиції щодо відповідних змін в чинній системі оподаткування.

Результати досліджень. Система оподаткування доходів фізичних осіб у кожній країні є регулятором взаємовідносин між державою та громадянами-платниками податків. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з іншого – виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. Тому, встановлюючи розміри оподаткування доходів фізичних осіб, держава прагне не тільки забезпечити стабільну дохідну базу, а й чинити вплив на розмір заощаджень громадян, з метою оптимального здійснення своєї стратегії розвитку.

Розглянувши структуру дохідної частини Зведеного бюджету України за останні п'ять років відзначимо, що частка податку на доходи фізичних осіб у доходах зведеного бюджету за аналізований період у середньому становила 17% (табл. 1).

Проведемо порівняння середньої частки податків з фізичних осіб у загальній структурі податкових надходжень високорозвинених країн світу та України. Так, завдяки цьому податку акумулюються найбільші податкові надходження в Данії – 53,2%, Австралії – 38,5%, США – 37,7%, Канаді – 35%, Фінляндії – 31,2%, Швеції – 30,4%. У країнах Євросоюзу середня частка податків з фізичних осіб у загальній структурі податкових надходжень є значною – біля 26%. Відносно незначна частка податку з доходів фізичних осіб спостерігається в Словаччині – 10,2%, Чехії – 12,8%, Греції – 14%, Франції – 17,3%, що обумовлено перенесенням центру ваги податкового навантаження в цих країнах на споживання [1, С. 10].

Таблиця 1

Структура дохідної частини Зведеного бюджету України в динаміці
на 2012-2015 роки

Доходи Роки	Сума, млрд грн.			
	2012	2013	2014	2015
Всього зібрано до зведеного бюджету	445,5	442,8	455,9	496,6
Надходження до державного фонду (без урахування міжбюджетних трансфертів)	344,7	337,6	354,8	410,0
Надходження до місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	100,8	105,2	101,1	86,7
Зібрано ПДФО	68,1	72,2	75,2	91,3
Питома вага ПДФО у структурі зведеного бюджету, %	15,3	16,3	16,5	18,4

На підставі даних, відображених у таблиці 1, протягом досліджуваного періоду очевидно є тенденція до зростання надходження від податку на доходи фізичних осіб з 68,1 млрд грн. до 91,3 млрд грн. Свідченням та наслідками такого зростання були збільшення робочих місць, прожиткового мінімуму на одну працездатну людину, що призвело до збільшення бази оподаткування.

Таким чином, можна зробити висновок: вирішення проблеми подальшого зростання частки податку на доходи фізичних осіб у сукупних податкових надходженнях перебуває у прямій залежності від збільшення їх реальних доходів, зокрема, збільшення рівня заробітної плати та своєчасності її виплати.

Зарубіжний досвід свідчить, що в країнах з розвинутою економікою регулююча функція податку на соціально-економічні процеси переважно закріплена за податком на прибуток підприємств, фіскальну функцію виконує податок на доходи фізичних осіб.

В Україні податок з доходів фізичних осіб пройшов довгу історію трансформацій та перетворень. Задля наповнення пустої державної скарбниці в нашій країні було апробовано і прогресивну, і пропорційну системи оподаткування особистих прибутків. Однак, пошуки найоптимальнішого варіанту наразі не увінчались помітним успіхом.

Зміни ставок податку на доходи фізичних осіб в Україні з 1991 року відбувались часто. Кабмін гарячково займався «латанням дірок» в

держбюджеті. З 1 грудня 1993 року до 1 жовтня 1994 року задля наповнення казни запровадили найжорсткішу шкалу оподаткування з максимальною ставкою 90%. Але, попри збільшення ставок майже вдвічі, доходи бюджету від податку з доходів громадян зменшилися. Спрацювало правило Лаффера, яке говорить, що ріст податкового тиску вище оптимальної точки приводить до зменшення надходжень [1].

До 2004 року в Україні діяла прогресивна шкала оподаткування, з мінімальною ставкою 10% та максимальною – 40%. Розмір ставки залежав від обсягу оподатковуваного доходу, який вимірювався в кількості мінімальних зарплат. Що більшим був дохід особи, то вищу ставку податку застосовували до неї. Однак, з 2004 року Україна перейшла на єдину пропорційну ставку оподаткування розміром 13% (з 2007 р. – 15%). З 2011 року діяла базова ставка розміром 15% для доходів, які за місяць не перевищують 10 мінімальних зарплат та 17% (20% з 2015р) – для доходів понад 10 мінімальних зарплат.

Як відомо, з 01.01.2016 р. відповідно до Закону України від 24 грудня 2015 року № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» введена єдина ставка податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) 18% замість колишніх 15% і 20%.

Впровадження пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб пояснювалось потребою запровадити для всіх єдині правила гри та стимулювати інвестиційну активність заможних верств суспільства. Передбачалось, що нові податки виведуть доходи багатьох громадян із тіні. Проте, як показує статистика, запланованих завдань досягти не вдалось. Надходження від податку на особисті доходи громадян після скасування прогресивного оподаткування скоротилися.

Характеризуючи практику оподаткування доходів населення та податкову політику у цій сфері в цілому, можна стверджувати: практика реалізації податкової політики в Україні у сфері оподаткування доходів населення є суперечливою та неоднозначною [2, С. 311].

Зарубіжні моделі оподаткування доходів фізичних осіб побудовані таким чином, щоб кожна людина мала в розпорядженні після оподаткування дохід, який є достатній для фінансування всіх мінімально необхідних витрат. В Україні, на жаль, ця проблема остаточно не вирішена навіть після прийняття Податкового кодексу. Якщо відзначати в цілому недоліки оподаткування податком на доходи фізичних осіб, то вони загалом будуть виглядати наступним чином (табл. 2) [3].

Основним пріоритетом подальшого реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні має стати завдання переміщення подат-

кового тягара з доходів бідних на доходи багатих осіб. На сьогодні в Україні сформувалась глибока поляризація доходів населення, в наслідок чого виникло принципово нове явище – глибоке розподілення суспільства на дуже багатих (приблизно 1% населення), багатих (біля 7-9%) та бідних (біля 70% населення). Що стосується середнього класу, який традиційно виступає основою стабільного розвитку будь-якого суспільства, то його частка незначна та не може бути достатньою гарантією безпечного розвитку [4, С. 238].

Таблиця 2

Основні недоліки оподаткування податком на доходи фізичних осіб в Україні

Основні недоліки			
№ з/п	До 2004 р.	Після 2004 р.	Згідно з нормами Податкового кодексу
1	Низький розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян	Оподаткування прожиткового мінімуму	Оподаткування половини прожиткового мінімуму
2	Неефективність прогресії, тому що основна маса платників податку обкладалась податком в основному по двом ставкам	Недосконалість механізмів надання податкового кредиту	Неконкретність багатьох норм, особливо тих, які регулюють надання податкової знижки
3	Використання підвищеної ставки (20%) за оподаткуванням доходів, отриманих не за основним місцем роботи	Перекладання податкового навантаження на бідні верстви населення	Не повна реалізація потенціалу прогресивного оподаткування доходів громадян

Аналізуючи фіскальну ефективність податку на доходи фізичних осіб, з'ясуємо, що існуючий обсяг надходжень зі сплати даного податку забезпечується в основному за рахунок вирахувань із заробітної плати, які, як відомо, здійснюються податковим агентом у джерела доходу. Така ситуація спостерігається протягом тривалого періоду, щонайменше протягом останніх десяти років, коли більше 90% усіх надходжень забезпечує податок із заробітної плати. На відміну від цього,

українські мільйонери сплачують лише 2,5% від загального обсягу податкових надходжень. Це при тому, що згідно з офіційними даними невеличка їх кількість (близько шести тисяч осіб) систематично отримує більше 50% усіх доходів фізичних осіб [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що в цілому існує достатньо аргументів проти підвищення податкового навантаження на доходи фізичних осіб, які пов'язані з тим, що в Україні велика питома вага бідного населення.

В той же час зауважуємо, що розміри соціальних стандартів в законі про Держбюджет на 2016 рік штучно суттєво занижено, вони залишаються в декілька разів менше за фактичні показники.

Крім того, відповідно до закону «Про державний бюджет України на 2016 рік» розмір мінімальної заробітної плати з 1 січня не збільшується порівняно з груднем 2015 року та становить у місячному розмірі – 1378 грн (близько €54,5); у погодинному розмірі: з 1 січня – 8,29 грн (€0,33).

Для порівняння, за розмір мінімальної заробітної плати у 2016 році: Франція – €1482; Греція – €615; Польща – €426; Латвія – €328. У погодинному розмірі: Франція – €9,64; Греція – €3,8; Латвія – €1,87 (за даними Євростату).

Такий підхід до встановлення розмірів основних державних соціальних стандартів не враховує знецінення грошових доходів та заощаджень громадян внаслідок високої цінової інфляції, що проявляється у зниженні рівня життя та соціальної захищеності [6].

Очевидним є те, що податок з доходів фізичних осіб в Україні не виконує своїх основних функцій. Його можливості ефективного впливу на економічний цикл та обсяги масового споживання обмежені. Крім того, цей податок не справляється із своїм стратегічним завданням перерозподілу доходів між прошарками населення. Навпаки, податкове навантаження на громадян, котрі не мають високих доходів, серйозно зросло (від 10% до 18%). Саме на цю категорію населення зараз покладено основний тягар сплати податку з доходів фізичних осіб.

У більшості економічно розвинутих країн світу громадяни з високими зарплатами звільняються від податкового тягару. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Для прикладу, податкова система Ізраїлю характеризується прогресивною шкалою розрахунку податку з доходів фізичних осіб за ставками 10, 20, 30, 45, 50%. При розрахунку цього податку з доходу до оподаткування проводять такі відрахування: до пенсійної каси; на со-

ціальне страхування; для громадян Ізраїлю; на непрацюючу дружину або чоловіка; на новоприбулих репатріантів; на кожну дитину (з доходу жінки) [7].

Заслуговує на увагу одна з найдавніших податкова система Великої Британії. Прибутковий податок із громадян становить близько 65% від усіх прямих податків, що знаходять до державного бюджету. Специфікою оподаткування доходів громадян є те, що їхні доходи поділяються на певні частки (шедули), які оподатковуються за окремою методикою. Ставка податку диференційована залежно від річного доходу: 20%, 25%, 40% [8].

Позитивним є використання досвіду оподаткування фізичних осіб в Нідерландах, де прибутковий податок та відрахування на соціальне страхування становлять єдиний комбінований податок, що розраховується за прогресивною шкалою. Він є основним податком, який стягується з усіх видів доходів громадян. Платники податку поділяються на три категорії: самотні платники податку; подружжя; самотній платник податку з дітьми. Для деяких категорій громадян (наприклад, осіб, старших за 65 років) встановлюються нижчі ставки [9].

Корисним для України є підхід до оподаткування в таких економічно розвинутих країнах світу, як Німеччина, Швеція, Японія.

Так у Німеччині, базою прибуткового податку є сукупний дохід фізичної особи. Ставка податку в цій країні встановлена в розмірі від 19% до 53%. При визначенні величини оподаткованого доходу із сукупного доходу вираховуються так звані особливі та непередбачені витрати. До особливих витрат віднесені затрати, що мають характер матеріального забезпечення платника та його сім'ї в майбутньому: страхові внески, цільові внески на житлове будівництво, витрати на професійне навчання та підвищення кваліфікації, аліменти. У групі особливих витрат – також витрати на підтримку благодійних, церковних, наукових установ (загальний обсяг таких пожертвувань не може перевищувати 5–10% загальної суми доходів платника [10]).

Найбільш важливий вид національного податку в Швеції – прибутковий податок. Він розподіляється на три категорії: податок на трудові доходи фізичних осіб, майновий та корпоративний. Якщо сукупний прибуток фізичної особи не перевищує 170 тис. крон, податок складає 31%, при перевищенні вказаної суми, ставка податку може зростати до 50%. Корпоративний податок стягується з підприємств за ставками в межах від 20 до 30% [11].

Основу всіх податкових надходжень в держбюджет Японії – близько 70% – складають прибутковий податок (income tax) та корпоративний податок (Corporate income tax). Фізичні особи (наймані працівники та самозайняті особи) сплачують державний прибутковий податок по

прогресивній шкалі, що має шість ставок – 5, 10, 20, 30, 40 і 50%, які нараховуються залежно від суми отриманого доходу. Сплачується він щорічно на всі види доходів, отриманих протягом календарного року [12].

Проаналізувавши досвід розвинених країн, можна зробити висновок, що в основу оподаткування доходів громадян покладений принцип соціальної справедливості, за яким більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи. Відтак держава регулює доходи громадян, впливає на збільшення їх платоспроможності, стимулювання попиту, розмір споживання та заощадження, що, в свою чергу, призводить до підвищення темпів економічного зростання. Отже, так звану «плоску шкалу податку з доходів фізичних осіб», що є особливістю податкової системи України, можна розглядати як певну сходинку на шляху досягнення основної мети – розбудови податкової системи, адекватної вимогам сталого розвитку.

Згідно з постулатами сучасної економічної теорії державних фінансів, побудованої на класичних принципах Адама Сміта, встановлення плоскої шкали податку на доходи громадян можна розцінювати винятково як негативний захід, або розглядати її як тимчасову альтернативу прогресивної шкали.

Налаштувати механізм податку на доходи і зробити його ефективним можна, але це кропітка і тривала робота. Для прикладу, в США ставки персонального прибуткового податку змінюються майже щорічно і діють різні шкали для різних категорій громадян залежно від їхнього соціального, родинного статусу, кількості утриманців, віку тощо. Усі зміни оцінюються і тестуються на основі складних мікросимуляційних моделей, що описують механізм функціонування податку. В Україні таких моделей немає, статистичні дані про платників вибірково, часова статистика про суми сплаченого податку і базу оподаткування іноді несумісна, а тому говорити про якісь конкретні ставки податку на доходи, що складатимуть прогресію, можна на основі грубих порушень [5].

Крім того, ні про яку ефективність оподаткування доходів багатих не можна говорити без подолання тотальної корупції та посилення відповідальності за ухиляння від сплати податків. Враховуючи, що в Україні тінювий сектор економіки дорівнює більш 50% офіційного ВВП, для адміністрування податку мають бути обрані адекватні засоби, наприклад непрямі методи тощо.

Висновки. Узагальнюючи проведені дослідження, можна стверджувати, що на сьогоднішньому етапі податок на доходи фізичних осіб в частині діючих ставок не виконує належним чином соціально-регулюючу функцію. З метою підвищення соціально-регулюючої ролі податку на доходи фізичних осіб, на нашу думку, необхідно:

- збільшити прогресивність податку залежно від розміру доходів, як це передбачають податкові системи багатьох зарубіжних країн;

- провести класифікацію платників за класами відповідно до соціально-громадського статусу та розробити прогресивну шкалу сплати прибуткового податку від суми отриманого доходу (від 15% до 35%);

- доцільним для забезпечення соціально-економічної справедливості податкової політики в Україні є застосування таких моментів зарубіжного досвіду, як врахування сімейного стану, кількості працюючих у сім'ї, наявність дітей та утриманців, вік тощо. Такого роду нюанси потрібно враховувати при укладенні Податкового кодексу України;

- встановити гарантований неоподатковуваний мінімум доходів на рівні не нижче 30% від середньої заробітної плати працівників сфери державного управління;

- розробити мікросимуляційну модель, що буде описувати механізм функціонування податку. Використавши інформаційні технології, розробити програмне забезпечення процедур спрощення обрахунку податку з доходів фізичних осіб.

Отже, спираючись на іноземний досвід, можна «вмонтувати» певні світові здобутки в українську систему оподаткування на основі раціонального поєднання найкращих передових методів та елементів податкових систем зарубіжних країн, що дало б поштовх до посилення соціальної складової системи оподаткування.

1. П. Герасименко. Податок на доходи фізичних осіб: українські парадокси та світовий досвід /ZAXID.NET [Електронний ресурс] / П. Герасименко – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?podatok_na_dohodi_fizichnih_osib_ukrayinski_paradoksi_ta_svitoviy.
2. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник / за редакцією д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбутова І. А. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
3. Лобода Н. О. Податковий кодекс України і оподаткування доходів фізичних осіб: контекстуальний аналіз [Електронний ресурс] / Лобода Н. О. ; Львівська державна фінансова академія. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../sgiiirbis_64.
4. Майбутов І. А. Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика. Монография / под ред. И. А. Майбутова, Ю. Б. Иванова, А. И. Крисоватого. – К. : Кондор, 2011. – 352 с.
5. Швабій К. І. Пріоритети реформування податку на доходи фізичних осіб у сучасних умовах / Швабій К. І. // Податки-2013. – № 2.
6. Павловський А. Соціальні аспекти Бюджету - 2016 – [Електронний ресурс] / А. Павловський. – Режим доступу: http://blogs.lb.ua/andriy_pavlovskiy/322657_sotsialni_aspekti_byudzhetu2016.htm
7. Світовий досвід оподаткування: Ізраїль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>
8. Світовий досвід оподаткування: Великобританія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>
9. Світовий досвід оподатку-

вання: Нідерланди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>. **10.** Світовий досвід оподаткування: Німеччина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>. **11.** Світовий досвід оподаткування: Швеція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>. **12.** Світовий досвід оподаткування: Японія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid>.

Рецензент: д.е.н., професор Сазонець І. Л. (НУБГП)

Levytska S. O., Doctor of Economics, Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne), **Stets N. V., Deputy Head of the Tax Entities** (STI in Rivne Region)

SOCIAL ASPECTS OF PERSONAL INCOME TAX: WORLD AND NATIONAL EXPERIENCES

The article deals with the experience of collecting taxes foreign countries. Besides, it compares such taxes in foreign countries and in Ukraine and suggestes the introduction of foreign experience.

Keywords: income tax, rate of tax, social contributions, social standards, taxation system.

Левицкая С. А., д.э.н., профессор (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно), **Стець Н. В., заместитель начальника отдела налогообложения юридических лиц** (ГНИ в Ровенском районе ГУ ДФС в Ровенской области)

СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ

В статье исследованы опыт взимания налога на доходы физических лиц в зарубежных странах. Кроме того, проведено сравнение таких налогов в иностранных государствах и в Украине и предложено внедрение иностранного опыта.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, ставка налога, социальный взнос, социальные стандарты, система налогообложения.
